

PŮSOBENÍ ČESKÝCH ARCHITEKTŮ A INŽENÝRŮ V BULHARSKU (1870-1918): HLAVNÍ POZNATKY BĀDÁNÍ

WORK OF THE CZECH ARCHITECTS AND ENGINEERS IN BULGARIA (1870-1918):
MAIN RESEARCH FINDINGS

Ing. arch. Nikolay Brankov

ABSTRAKT

Článek shrnuje základní poznatky výzkumu autora, kterému se věnuje na Fakultě stavební ČVUT v Praze. Téma působení českých architektů a inženýrů v Bulharsku (1870-1918) je dosud systematicky neprozkoumané a v českých odborných kruzích málo známé. Čeští specialisté se zasloužili nejen o rozvoj infrastruktury a první úpravy měst, které předznamenalý nástup moderního plánování, ale také o značnou proměnu architektonického rázu těchto měst. Zanechali po sobě stovky budov všech typů a někteří z nich se zařadili mezi autory nejvýznamnějších staveb poosvobozeného Bulharska.

Klíčová slova: Čeští architekti a inženýři, Bulharsko, architektura, urbanismus, období 1870-1918

ABSTRACT

This article summarises the main findings of the author's research that is realized on the ground of Faculty of Civil engineering CTU in Prague. The topic about work of the Czech architects and engineers in Bulgaria (1870-1918) is still not surveyed systematically and it is little known in the Czech scientific circles. Czech specialists contributed not only for the development of the infrastructure and the first city improvements, that prefigured beginning of modern planning, but also to the radical change of city architectural look. They bequeathed a hundreds of buildings from all types and some of them ranked among the authors of most significant buildings of post-liberated Bulgaria.

Key words: Czech architects and engineers, Bulgaria, architecture, urban planning, period 1870-1918

1 ÚVOD A SPECIFIKA VÝZKUMU

Problematika vývoje architektury v Bulharsku v období od osvobození země z turecké nadvlády (1878) až do konce první světové války (1918) zůstává dodnes rozpracována nystematicky. Jeden z důležitých aspektů stavebního vývoje země, které jsou v odborné literatuře zastoupeny fragmentárně, je bezpochyby otázka působení českých odborníků, kteří se aktivně zapojili do stavebního rozvoje této balkánské země. Společně s mnoha dalšími představiteli české inteligence, kteří zde v tomto období také působili, se stali nedílnou součástí kultury poosvobozeného Bulharska označované jako česká kulturní okupace nebo česká kulturní invaze. Podle posledních zjištění probíhajícího výzkumu autora pracovalo v Bulharsku v oblasti architektury, urbanismu a stavitelství více než 150 českých tvůrců: architektů, inženýrů, stavitelů, krajinářů, sochařů, malířů, nábytkářů, řemeslníků a kameníků. [1]

Proces bulharského národního obrození v 19. stol. byl dovršen během rusko-turecké války (1877-1878) získáním svobody. Bulharské země byly předtím po několik staletí součástí Osmanské říše, což výrazně ovlivnilo jejich historický, společenský a kulturní rozvoj. Období, které následovalo po osvobození, bylo spojeno s institucionálním, ekonomickým i kulturně-spoločenským budováním nového Bulharska. Mnoho osobností ze všech kulturních a vědních oborů se významně zasloužilo

o novodobý rozvoj země. Celá řada z nich přišla z Evropy, přičemž nejpočetnější a nejaktivnější protagonisté evropské kultury přišli z českých zemí. [3,5,6,7,11]

První Češi se začali objevovat na území Bulharska již v 60. a 70. letech 19. stol., přičemž z hlediska historicko-antropologického proběhlo několik významných migračních vln. Největší a nejvýznamnější z nich se odehrála právě po osvobození země. Migrace Čechů byla podmíněna mnoha politickými, ekonomickými a sociálními faktory, největší význam měly asi myšlenky slovanské vzájemnosti. Důležitou roli sehrála také skutečnost, že nová země nabízela téměř neomezené možnosti pro působení a seberealizaci mladé české inteligence. Česká přítomnost v Bulharsku se stala kulturně-společenským fenoménem, který sehrál klíčovou roli v rozvoji země. Jako nositelé evropské kultury Češi přispěli k rozvoji bulharské vědy, umění, vzdělání, ekonomiky, průmyslu, stavitelství. Sledované téma je tak nedílnou součástí rozsáhlejší problematiky česko-bulharských vztahů na přelomu 19. a 20. stol. [3,17]

Působení české inteligence v Bulharsku se dnes těší zvýšené pozornosti badatelů všech oborů. Přesto stále chybí ucelené dílo zabývající se soustavně životem a působení českých techniků v Bulharsku. V různých souvislostech je věnována dílčí pozornost pouze některým známějším architektům a inženýrům. Ve většině případů o nich bývá pojednáváno v kontextu působení evropských specialistů obecně nebo v kontextu působení „rakouských“ specialistů, tedy těch pocházejících ze zemí bývalého Rakouska-Uherska. Nejvýznamnější v tomto ohledu je práce rakouské historičky Marcelly Sternové, která během své dlouholeté výzkumné činnosti osvětlila práci mnoho středoevropských odborníků včetně českých [2,14]. Architekti Christo Gančev a Grigor Dojčinov [9,10] vytvořili celkový obraz působení evropských architektů v Bulharsku a představili první biografický katalog známých tvůrců. Některým českým odborníkům působícím zejména v hlavním městě Sofii se věnovali arch. Dobrina Želevová-Martinsová [15,16], arch. Ljubinka Stoilovová ad. V české odborné literatuře je téma neprozkoumané, jistým pokusem v tomto ohledu byl dokument Šumné stopy arch. Davida Vávry. [1]

Problematika týkající se působení českých tvůrců v Bulharsku skrývá řadu neprozkoumaných témat. Práce mnoha českých techniků zůstává zapomenutá nebo nedocenená. Dosud chybí jakékoliv snahy tvůrce rozlišovat podle jejich původu a hledat další specifické rysy v práci a tvorbě jedné národnostní skupiny. Žádoucí výzkum v této oblasti umožní lépe identifikovat a definovat rozsah a specifika jejich tvorby a vyvodit nové závěry o vývoji architektury Bulharska. Autorův výzkum jako jeden z prvních navazuje na dosavadní badatelské výsledky, které dále rozvíjí zejména průzkumem historických pramenů. Předmětem zkoumání jsou jak specifika kontextu doby a místa, tak především jednotlivé tvůrčí osobnosti a jejich dílo. Kvůli velkému časovému odstupu výzkum často naráží na nevyváženost informačních zdrojů, kterými jsou dobové textové dokumenty, výkresová dokumentace, pokud je dochována, a další dobové dokumenty. Těžko dohledatelné a téměř nedochované jsou osobní fondy autorů, které lze pokládat za stěžejní prameny. Hlavní pozornost výzkum věnuje zejména období, kdy je česká přítomnost v Bulharsku chápána jako kulturní fenomén. Text shrnuje základní poznatky výzkumu. Z důvodu omezeného rozsahu se zbývá pouze působením architektů a inženýrů. [1]

2 POLE PŮSOBNOSTI ČESKÝCH ARCHITEKTŮ A INŽENÝRŮ V BULHARSKU

Příchod prvních českých inženýrů do bulharských zemí se odehrál ještě před osvobozením. Zejména v letech 1870-1876 se podíleli na projektování, stavbě a následní údržbě železniční dráhy Cařihrad-Belovo barona Moritze von Hirsch, která byla součástí velkolepého stavebního počínů, který dle původních plánů měl napojit Osmanskou říši a Cařihrad na Evropu, a rovněž byl jeden z prvních svého druhu na evropském území říše. Stavba probíhala od r. 1869 na území dnešních států Bulharsko, Makedonie, Řecko, Srbsko a Turecko. Působila zde celá řada českých inženýrů (Bretek, Hladký, Kužel, Pelz, Smetana, Schindler, Švec, Tůma, Weiser ad.). Mezi nejznámější, kteří působili na území dnešního Bulharska, byl inženýr Jiří Prošek, dále A. Pelz, A. Svoboda, E. Hodina a L. Bayer.

Během rusko-turecké války (1877-1878) přišli jako doprovod ruské armády někteří další čeští technici jako např. J. Schnitter, K. Trnka, J. Tauchen, A. Kolář, V. Štrupl ad. Společně s již zmíněnými krajany působícími na stavbě železnice se během války významně spolupodíleli na osvobození Bulharska. Řada z těchto techniků pak zůstala v zemi natrvalo. [1,3,8,15,16]

Hlavní vlna českých specialistů přišla po osvobození Bulharska, kdy měli příležitost pracovat v mnoha oblastech architektury a stavitelství. Technici přicházeli na pozvání bulharské vlády nebo z vlastní iniciativy, velmi často i na popud svých kolegů, kteří již v Bulharsku působili. Výsledky výzkumu ukazují, že ve sledovaném období čeští odborníci tvořili až 1/5 ze všech akademicky školených odborníků (jinou skupinou pak byli místní bulharští stavitelé z tradičních lidových stavebních hutí). Nejvýraznější v tomto ohledu byla 80. a 90. léta 19. stol. Charakteristické pro toto období je, že kvůli častým politickým změnám nebo těžkým pracovním podmínkám se technický personál často střídal. Mnozí čeští specialisté tak pracovali na řadě různých pozicích a v různých městech Bulharska. Po čase někteří kvůli nejistým podmínkám Bulharsko opustili, jiní Bulharsku věnovali celý svůj tvůrčí život. Představíme si krátce hlavní kariérní linie. [1]

2.1 Městský architekt či inženýr

Po osvobození veškerá stavební činnost ve městech v Bulharsku přešla do rukou městského architekta, inženýra či technika (tituly byly často zaměňované). Hlavní otázky, které městský architekt řešil, byly spojeny s plánováním a novým rozvojem města. V prvních letech tato práce byla spojena vždy s vypracováním katastrálního zaměření stávajícího stavu města a vypracováním regulačního plánu uliční sítě města (později též nivelačního plánu). Regulační plán byl pro svou nákladnost realizován postupně (průběžné vytyčování nových ulic, návrh vodovodu, kanalizace apod.). Městský architekt se dále zabýval řízením a kontrolou stavební činnosti ve městě (určování stavebních čar, vypracování situací objektů, účast v komisích pro řešení technických otázek), někdy schvaloval soukromé projekty a dozoroval jejich stavbu. V neposlední řadě se zabýval navrhováním potřebných veřejných budov (škol, prefektur, radnic, kostelů, nemocnic, krámů, kasáren, věznic, skladů), které později mohl provádět nebo jen dozoroval jejich stavbu. Často navrhoval i soukromé objekty, zejména obytné stavby. Ve velkých městech se technická oddělení rychle rozrostla a městských architektů/inženýrů bylo více. Na podobné působili (zejména v 80. a 90. letech 19. stol.) L. Bayer, J. Bohutínský, J. Bufa, R. Fišer, J. Hajský, V. Havrda, J. Jukl, A. Kolář, D. Krise, K. Mačas, A. Mladějovský, Jiří Prošek, Josef Prošek, V. Roubal, J. Schnitter, K. Šírek, K. Trnka, K. Vodrážka, J. Weiss ad. [1]

2.2 Krajský (vládní) inženýr

Veškeré stavební procesy v daném kraji naopak byly svěřeny do rukou krajského (vládního) inženýra. Jeho náplní práce bylo plánování nebo provádění infrastrukturních projektů, zejména silnic, mostů, propustek, tunelů, vodovodů, kašen, regulace řek, úprav terénu, opěrných stěn, ale též některých veřejných budov (nemocnic, kasáren, věznic). Kontroloval stavební činnost v kraji a často působil v stavebních komisích pro řešení technických otázek. Dozoroval stavbu veřejných budov, schvaloval soukromé projekty a regulační plány vypracované městskými architekty a vytvářel spojnici mezi vládou a vedením města. Na podobné pozici působili (zejména v 80. a 90. letech 19. stol.) J. Bohutínský, J. Bufa, J. Dlouhý, V. Prošek, F. Fridrich, J. Hajský, J. Ježek, J. Jukl, B. Kočí, K. Mačas, A. Mladějovský, A. Müller, V. Prošek, K. Vosyka, B. Wittich, J. Tauchen, K. Trnka ad. [1]

2.3 Další stání služba

Čeští specialisté se výtečně osvědčili i v dalších státních institucích, zejména při projektování a stavbě mnoha lokálních železničních drah (Belovo-Sofie-Caribrod, Jambol-Burgas, Sofie-Roman, Roman-

Pleven-Šumen, Ruse-Gorna Orjachovica-Veliko Tarnovo, Sofie-Pernik-Radomir, Radomir-Kjustendil-turecká hranice), jako vedoucí technických oddělení městských úřadů, inženýři při krajských stálých komisích, na různých pozicích na ministerstvech (vedoucí či zástupci vedoucích, inspektoři), plnili individuální státní úkoly (stavba konkrétních veřejných budov, plánování konkrétních sídel ad.). [1,8]

2.4 Soukromá praxe/architektonické soutěže

V neposlední řadě čeští architekti a inženýři projektovali mnoho soukromých zakázek, kde vynikali zejména J. Jukl, A. Kolář, J. Schnitter, K. Heinrich, Josef Prošek, T. Vrchota, R. Fišer, V. Havrda, K. Šírek ad. Stovky obytných domů, krámů (djukjanů), skladů (magaz), pekáren a výroben vzniklo v uvedeném období podle „českých“ plánů. [1] Mnoho soukromých podnikatelských záměrů v oblasti průmyslu (pivovary, cukrovary) přilákalo další české techniky i české kapitály do Bulharska (R. Picka, M. Blecha, H. Karlík, V. Gail ad.). [1,6] Zde je nutno zmínit i českou účast v bulharských architektonických soutěžích, které přitáhly pozornost známých architektů či umělců jako byli J. Kotěra, B. Hüschmann, A. Balšánek, K. Ernstberger, A. Hrubý, V. Amort, Fr. Rous ad. [1,16]

3 TVORBA ČESKÝCH ARCHITEKTŮ A INŽENÝRŮ V BULHARSKU

Omezený rozsah textu nedovoluje ukázat tvorbu českých architektů a inženýrů v celé šíři. Představíme si krátce hlavní rysy plánování měst a následně jejich architektonické tvorby.

3.1 Plánování měst

Během turecké nadvlády se bulharská města vyvíjela nesystematicky a bez plánu. Společným znakem všech měst byla orientální, rostlá nepravidelná struktura tvořená úzkými křivolakými ulicemi s volně vznikající zástavbou, která již neodpovídala novým sociálně-ekonomickým poměrům, požadavkům hygieny a moderního stavitelství. Některá města a obce navíc v rusko-turecké válce lehly popelem. Ihned po osvobození ruští vojenští inženýři podnikli první práce spojené s regulací městských struktur a založili zde první technické úřady. V následujícím období, zejména v 80. a 90. letech 19. stol., se Češi podíleli na plánování a rozvoji více než 35 bulharských měst. Povinnost vypracování regulačního plánu městským architektem ukládal první bulharský legislativní dokument v oblasti stavitelství: Pravidla pro stavbu soukromých budov v Bulharském knížectví (1881). Pravidla také definovala základní požadavek na úpravu měst na „evropský“ způsob, což znamenalo aplikaci geometrického plánování a moderních paradigmat. Regulace byla nejčastěji spojena s narovnáním a rozšířením stávajících ulic, což se prakticky ukázalo jako neekonomičtější řešení. [1,5,7]

Obr. 1 Nejznámější uličně-regulační plány: Stara Zagora, Nova Zagora, Sofie a Plovdiv [1,9]

Mezi nejznámější autory městských plánů v Bulharsku patřil Libor Bayer, který vypracoval regulační plány hned několika měst. Plán na obnovu zničené Staré Zagory (1879) je dodnes fascinující ukázkou progresivního plánování, které se diametrálně lišilo od původní struktury města. Plán vznikl na základě ortogonální uliční sítě, aniž by počítal s původními ulicemi nebo dochovanými budovami. Na

podobném principu byl založen i plán zničené Nové Zagory (1880-83). Zde však kromě zcela nové pravidelné části Bayer navrhl rekonstrukci původního města vycházející z původní uliční sítě. Plánování a rozvoj hlavního města Sofie představuje samostatnou kapitolu. První plán centrální části vypracoval (1878) Adolf Kolář na principu narovnání ulic. Bylo však rozhodnuto o vypracování plánu celého města, na němž se podíleli také V. Roubal, Jiří Prošek ad. Plán, který byl později realizován (z 1881), však vznikl pod vedením ruského inženýra N. Kopytkina. Tento plán, který doslova vymazal původní město, byl založen na principu radiálně-okrouhlého systému v kombinaci s ortogonálním rastrem. Na jeho realizaci pracovali v letech 1889-93 K. Vodrážka, J. Hajský, Josef Prošek ad. Jedinečnou ukázkou je plán Plovdivu (1890-91) Josefa Schnittera, který bezpodmínečně zachoval původní strukturu města a umožnil rozvoj nových částí v duchu evropských měst. [1,4,5,7,14,15]

Obr. 2 Bulharská města kolem 1900: Vidin, Stará Zagora a Dobrič [1]

3.2 Architektura

Mezi nejvýznamnější české architekty a inženýry v Bulharsku patřili A. Kolář, autor řady významných budov v Sofii, J. Schnitter, který zasvětil svůj život Plovdivu, stále nedoceněný „nediplomovaný“ Tomáš Vrchota, působící ve Vidinu, inženýr a architekt Jiří Prošek, sofijští architekti Josef Prošek a K. Heinrich, A. Tomíšek, R. Fišer, V. Havrda, J. Jukl, K. Šírek, V. Dobruský, ml. ad. Podle „českých“ návrhů vznikla celá řada obytných domů i honosných vil pro bulharské státníky, podnikatele a měšťany. Pro bulharské prostředí typický rodinný dům, který delší dobu bránil zavedení nájemného (bytového) domu, podmínil vznik mnoha různých typů domů (halových, chodbových) provedených v evropském duchu. Silný byl vliv symetrického domu plovdivského typu, který ovlivnil práci českých architektů. Nové čtvrti jistě připomínali některá evropská zahradní města. [1]

Obr. 3 Obytné domy: 1-Josef Prošek; 2,3-Tomáš Vrchota; 4-Václav Dobruský, ml. [CDA Sofia, DA Vidin]

Čeští architekti se významně projevili také v oblasti veřejných staveb. Mezi nejvýznamnější stavby je chlapecké gymnázium od L. Bayera ve Staré Zagoře (1880-83) po vzoru věhlasného Aprilova gymnázia, neoklasicistní dívčí gymnázium v Plovdivu (1881) a gymnázium v Asenovgradu (1890-91) od J. Schnittera, neorománská vojenská škola v Sofii (1887-92) od A. Koláře, neorenesanční škola v Bregově od T. Vrchoty nebo eklekticky laděná zemědělská škola v Plevnu (1889-kol.1893) od V. Havrdy. Z dalších staveb vyniká neoklasicistní budova ministerstva obrany v Sofii (1879-85) od A. Koláře, radnice v Razgradu od J. Bufy, radnice s divadelním sálem v Plevnu (1890-1893) od V. Havrdy, hotel Bulgaria (1880-81) a vojenský klub (1895-98) v Sofii od A. Koláře. [1,2,3,4,7,9]

Ačkoliv budování sakrálních staveb bylo hlavně v rukou místních stavitelů, významný je počet kostelů, které vznikly podle „českého“ návrhu. České stopy lze doložit dokonce u tří největších

katedrál (v Sofii, Varně a Vidinu). Nejpůvabnější kostely navrhl J. Schnitter: památní zvonice „V pamjat osvoboditeljam“ kostela Sv. Bohorodičky (1881), kostel Sv. Cyrila a Metoděje a Sv. Alexandra Něvského v Plovdivu (1882-84) nebo V. Havrda: kostel Sv. Trojice v Plevnu (1893-98). Stylisticky zajímavý je první evangelický kostel v Sofii (1886) od V. Krásného, „ruský“ kostel na Šípce (1881, realizace 1896-1902) od A. Tomíšky, působícího v Rusku ad. [1,4,9]

Desítky inženýrských a průmyslových objektů (pivovarů a cukrovarů) vzniklo podle návrhu nebo z iniciativy českých inženýrů. Mezi nejznámější pivovary patřily pivovar Bratří Proškových v Sofii od Josefa Proška nebo pivovar v Šumenu navržený sládkem Fr. Mildem. Dodnes největší cukrovar v Bulharsku v Gorné Orjachovici, kde vznikla velká česká kolonie, byl dílem firmy Matěj Blecha. [3,6]

Obr. 4 Radnice v Plevnu, kostel Sv. Cyrila a Metoděje a Sv. Alexandra v Plovdivu, vojenský klub v Sofii, památní zvonice kostela Sv. Bohorodičky v Plovdivu a pivovar Bratří Proškových v Sofii [1]

Čeští odborníci se zabývali všemi typologickými druhy včetně těch, které byly pro Bulharsko nové. To byly např. radnice a sídla nové administrace, které nahradily staré turecké konaky, dále školy, hotely, divadla, nemocnice, kasárny, zvonice, později nájemné domy nebo některé typy průmyslových staveb (pivovary, cukrovary ad.). Z inženýrských staveb to byly zejména železnice, nádraží, tunely, kanály, vodovody ad. Nové masivní budovy a široké ulice postupně měnily měřítko a estetiku bulharských měst. Čeští technici však stavěli i stavby charakteristické pro bulharské prostředí, např. rodinné domy, pravoslavné kostely, kláštery, čítaliště atd. Při návrhu kostelů architekti vycházeli z předpokladů dané typologie, stavba ale většinou dostala novou formu: Schnitterovy kostely se podobaly antickým chrámům, Havrdův kostel v Plevnu má podobu pro Bulharsko netypické dvouvěžové baziliky. Při tvorbě nových budov uplatňovali v různé míře všechny formy pozdního historismu, zejména neorenesanci a neoklasicismus, eklektiku, později také neobaroko, secesi i modernu. Budovy většinou měly pro Evropu běžná kompoziční schémata známá z baroka a klasicismu (zejména fasády s centrálními nebo postranními rizality, uplatnění věží apod.). [1]

4 ZÁVĚR

Text shrnul aktuální výsledky autorova výzkumu, týkajícího se působení a tvorby českých architektů a inženýrů v Bulharsku v letech 1870-1918. Výsledky výzkumu ukazují pozoruhodnou škálu staveb, které čeští architekti a inženýři projektovali a stavěli ve sledovaném období po celém Bulharsku. Paralelně s tvorbou bulharských lidových stavitelů, později školených architektů, a dalších zahraničních kolegů tak významně obohatili paletu bulharské architektonické tvorby zejména v 80. a 90. let 19. stol. o specifickou složku, která měla svoje kvality a význam. České odborníky a výsledky jejich tvůrčí práce lze tedy považovat za nedílnou součást bulharské architektury tohoto období. Byli to zejména čeští architekti a inženýři, kdo v roli městských architektů, krajských inženýrů a dalších státních zaměstnanců uspokojili naléhavou poptávku osvobozeného státu po technickém personálu, který řešil neodkladné úkoly regulace měst a výstavbu potřebných budov. Jako nositelé evropských tendencí v architektuře a stavitelství čeští odborníci přinesli do bulharských zemí nový typ stavitelství a uplatnili všechny estetické, typologické a konstrukční jevy typické pro 2. pol. 19. stol.

Článek byl podpořen granty ČVUT v Praze SGS15/135/OHK1/2T/11 a SGS17/032/OHK1/1T/11.

Použitá literatura

- [1] Archiv autora.
- [2] *Avstrijski arhitekturni vlijanja v Sofija v kraja na XIX - načaloto na XX vek = Österreichische Architektureinflüsse in Sofia um die Jahrhundertwende*. 2 izd. Sofija: Muzej za istorija na Sofija, 1998. 80 s. ISBN 954-8853-12-4.
- [3] BRANKOV, Nikolay. Inženýři Proškové – Berounští stavitelé novodobého Bulharska. In: *Minulostí Berounska*. 2017, roč. 20. s. 253-300. ISSN 1211-9512.
- [4] BRANKOV, Nikolay. Josef Schnitter jako otec moderního Plovdivu. In: HOLUBEC, Pavel, ed. *Člověk, stavba a územní plánování 9*. Praha: České vysoké učení technické v Praze, 2016. s. 60-79. ISSN 2336-7687.
- [5] BRANKOV, Nikolay. First steps in urban planning of Bulgarian cities with participation of Czech architects and engineers at the turn of 19th and 20th centuries [online]. In: *Stavební obzor*. 2015, vol. 10, issue 4, article no. 23. ISSN 1805-2576. [vid. 27.11.2017]. Dostupné z doi: 10.14311/CEJ.2015.04.0023.
- [6] BRANKOV, Nikolay. České kořeny průmyslové architektury v Bulharsku. In: POPELOVÁ, Lenka et BRANKOV, Nikolay, eds. *AUR14 - Architektura a udržitelný rozvoj*. Praha: České vysoké učení technické v Praze, 2015. s. 68-79. ISBN 978-80-01-05738-4.
- [7] BRANKOV, Nikolay. Život a dílo Libora Bayera, jednoho z českých průkopníků moderního urbanismu v Bulharsku. In: HOLUBEC, Pavel, ed. *Člověk, stavba a územní plánování 8*. Praha: České vysoké učení technické v Praze, 2015. s. 65-82. ISSN 2336-7687.
- [8] DŽALEVA-ČONKOVA, Anna et al. *Istorija na železnicite v Bălgarija*. Sofija: Izdatelstvo na VVTU „Todor Kableškov“, 1997. 110 s. ISBN 954-12-0051-6.
- [9] GANČEV, Christo, DOJČINOV, Grigor et STOJANOVA, Ivanna. *Balgarija – 1900: Evropejski vlijanja v balgarskoto gradoustrojstvo, architektura, parkove i gradini 1878-1918*. Sofija: Arch&Art, 2002. 266 s. ISBN 954-8931-24-9.
- [10] GANTCHEV, Christo et DOYTCHINOV, Grigor. *Österreichische Architekten in Bulgarien 1878-1918*. Wien: Böhlau Verlag, 2001. 228 s. ISBN 3-205-99343-8.
- [11] MARTÍNEK, Jiří. *Bulharsko*. Praha: Nakladatelství Libri, 2009. 136 s. Edice Stručná historie států; sv. 61. ISBN 978-80-7277-422-7.
- [12] TULEŠKOV, Nikolaj. *Architekturnoto izkustvo na starite balgari*. Tom 4, Postvazraždane. Sofija: Arch&Art, 2011. 387 s. ISBN 978-954-322-506-4, ISBN 978-954-8931-46-5.
- [13] STERN, Marcella. Der Beitrag der österreichisch-ungarischen Monarchie zur Stadtentwicklung in Bulgarien von 1878 bis nach dem Ersten Weltkrieg. In: *Bulgarian Historical Revue = Revue bulgare d'Historie*. 2004, vol. 32, Issue 1-2. pp. 149-160. ISSN 0204-8906.
- [14] ŽELEVA-MARTINS, Dobrina. Čechi – stroiteli na nova sledosvoboženska Balgarija. In: *Čechi v Balgarija: Roljata na češkoto prisastvie v balgarskoto nacinalno vazraždane: 19-20 maj 2009 g., Sofija*. Sofija, Valentin Trajanov 2009, s. 117-136. ISBN 978-954-9928-45-7.
- [15] ŽELEVA-MARTINS, Dobrina. Češkite inženeri-emigranti i moderniziraneto na balgarskoto gradoustrojstvo v kraja na XIX vek. *Architektura*. 2002, god. XLIX, br. 1, s. 43-45. ISSN 0324-1254.
- [16] STOILOVA, Ljubinka. Golemite arhitekturni konkursi v Balgarija v kraja na XIX i načaloto na XX vek. In: *Epochata na car Ferdinand I: Naučna konferencija, Sofija, 20 noemvri 2008: Sbornik dokladi*. Sofija, Ženska liberalna mreža 2009, s. 52-61.
- [17] STROHSOVÁ, Klára. Migrace Čechů do Bulharska – tzv. „česká invaze“. In: *Antropowebzin* [online]. 2012, roč. 8, č. 1, s. 32-37. ISSN 1801-8807. [vit. 8.6.2014]. Dostupné z: http://antropologie.zcu.cz/media/document/art_6_strohsova.pdf.